

บทที่ ๒

แนวทางการจัดการเรียนรู้อริยาพระพุทธรศาสนา ตามหลักสูตรการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ และ ๒๕๕๑

การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธรศาสนา มีความสำคัญยิ่งในแง่ของการพัฒนา
คุณธรรมและจริยธรรมแก่ผู้เรียน โดยเน้นให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง คนดีและมีความสุข แต่ในการจะ
พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้ผู้เรียนนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่สามารถสอดแทรกหลักคำสอนต่างๆ
ทางพระพุทธรศาสนาไว้ครบถ้วน ดังนั้น หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ และ
พุทธศักราช ๒๕๕๑ จึงเป็นการนำแนวคิทางพระพุทธรศาสนาไปใช้จริงในชีวิตของผู้เรียนและ
ปฏิบัติได้ถูกต้อง เมื่อปฏิบัติถูกและตรงแล้วย่อมได้รับผลตามสิ่งที่ตนได้ปฏิบัติ

๒.๑ สาระการเรียนรู้อริยาพระพุทธรศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ และพุทธศักราช ๒๕๕๑

การจัดการเรียนรู้อริยาพระพุทธรศาสนานั้น เป็นการจ้ดหมวดวิชาความรู้ต่างๆ ทาง
พระพุทธรศาสนาไปกลุ่มสาระการเรีรณรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจ
หลักคำสอน แนวทางการปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธรศาสนาหรือศาสนาที่
ตนนับถือ แล้วนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเอง รู้จักบำเพ็ญประโยชน์แก่คนอื่น เพื่อความอยู่
ร่วมกันอย่างสันติทางสังคม โดยผู้วิจัย นำมาสรุปไว้ดังต่อไปนี้

ปัจจุบันกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดจุดหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน
พุทธศักราช ๒๕๔๔ และ ๒๕๕๑ มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มี
ความสุข และมีความเป็นไทย ได้กำหนดจุดหมายข้อหนึ่ง ให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยใน
ตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธรศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรม
และค่านิยมอันพึงประสงค์ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหลักสูตรที่มีมาตรฐานความรู้เป็น
เครื่องกำหนดคุณภาพการเรีรณรู้ของผู้เรียน หลักสูตรได้กำหนดให้มีมาตรฐานเกี่ยวกับศาสนา
ศีลธรรม จริยธรรม เป็นมาตรฐานการเรีรณรู้ ๑๒ ปี หรือมาตรฐานกลุ่มสาระการเรีรณรู้ ในกลุ่ม
สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ได้กำหนดแนวทางการจัดการเรีรณรู้สาระ ศาสนา ศีลธรรม
จริยธรรม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรศาสนานั้น สถานศึกษาควรจัดให้ผู้เรียนที่นับถือศาสนาพุทธ

ได้เรียนรู้ประมาณ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เน้นการเป็นคนดี มาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในสาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม^๑ มีดังนี้

มาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

สาระที่ ๑ : ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

มาตรฐาน ส ๑.๑ : เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส ๑.๒ : ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ส ๑.๓ : ประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข^๒

มาตรฐาน ส ๑.๔ : เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

ตารางที่ ๑ แสดงมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น			
ป. ๑ – ๓	ป. ๔ – ๖	ม. ๑ – ๓	ม. ๔ - ๖
๑.รู้และเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับประวัติศาสนา ศาสดาและคัมภีร์ของศาสนาที่ตนนับถือ	๑.รู้และเข้าใจเรื่องราวพื้นฐานเกี่ยวกับประวัติ ความสำคัญของศาสนา ศาสดาและคัมภีร์ทางศาสนาที่ตนนับถือ	๑.รู้และเข้าใจประวัติความเป็นมา ความหมาย องค์ประกอบ ความสำคัญของศาสนา คัมภีร์ทางศาสนาที่ตนนับถือ และวิเคราะห์พระจริยาวัตรของศาสดา- สาวกที่สำคัญของศาสนาต่างๆ	๑.เข้าใจและวิเคราะห์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาองค์ประกอบของศาสนาต่างๆ ในเรื่อง ศาสดา หลักธรรมสาวกผู้สืบทอดศาสนา ศาสนสถานศาสนพิธี และเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

^๑ พระประยูร อุปโสอด (กิตติคุณ), “วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน และกิจกรรมเสริมเพื่อพัฒนากายภาวนาในโรงเรียนวิถีพุทธ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘-๑๙.

^๒ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑-๑๕.

๒.รู้และบอกหลัก ธรรมเบื้องต้นของ พระพุทธศาสนาหรือ ศาสนาที่ตนนับถือ เพื่อนำมาใช้ในชีวิต ประจำวัน	๒.รู้และบอกหลักธรรม สำคัญของศาสนาที่ตนนับ ถือและศาสนาอื่นๆ	๒.สามารถนำหลักธรรม ในศาสนาไปใช้ในการ ดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข	๒.สามารถเลือกสรร หลักธรรมของศาสนาที่ ตนนับถือไปประยุกต์ใช้ ในการกำหนดเป็น แนวทางในการดำเนิน ชีวิตอย่างมีเหตุผลเพื่อการ อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ สุข
๓.รู้และเข้าใจการ บริหารจัดการและเจริญ ปัญญาที่เหมาะสมตามวัย โดยให้ความหมายของ สติสัมปชัญญะความ ระลึกได้และรู้ตัวทั่วพร้อม	๓.รู้และเข้าใจในเรื่องการ บริหารจัดการและเจริญ ปัญญา โดยให้รู้ ความหมายของ สติสัมปชัญญะ สมานะและ ปัญญา	๓.รู้และเข้าใจความหมาย ประโยชน์และ กระบวนการของการฝึก บริหารจัดการเจริญปัญญา และใช้ในชีวิตประจำวัน	๓.วิเคราะห์กระบวนการ ฝึกบริหารจัดการและเจริญ ปัญญาโดยให้รู้การคิดที่ ถูกวิธี เพื่อใช้ใน ชีวิตประจำวันและให้ คำปรึกษาแนะนำผู้อื่นได้

มาตรฐาน ส ๑.๒ : ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีก่านิยมที่ดีงาม และศรัทธา
ในพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

ตารางที่ ๒ แสดงมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น			
ป. ๑ – ๓	ป. ๔ – ๖	ม. ๑ - ๓	ม. ๔ – ๖
๑.ชื่นชมการทำความดีของตนเองบุคคลในครอบครัวโรงเรียนและชุมชน ๒.เห็นคุณค่าและตั้งใจทำความดีและบอกเหตุผล การทำความดีของตนเอง และผู้อื่นให้บุคคลในครอบครัวโรงเรียน และชุมชนได้รับรู้และชื่นชม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ๓.เห็นประโยชน์ของการฝึกสติที่เป็นพื้นฐานของสมาธิเพื่อเจริญปัญญา	๑.ชื่นชมการทำความดีของบุคคลในสังคมพร้อมทั้งบอกแนวปฏิบัติของตนเพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ๒.เห็นคุณค่าการกระทำ ความดีของบุคคลสำคัญ และเสนอเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติของตนเองกลุ่มเพื่อนและสังคมใกล้เคียงเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ๓.เห็นประโยชน์ของการบริหารจัดการและเจริญปัญญาตามแนวทางศาสนาและสามารถปฏิบัติได้	๑.เชื่อมั่นในการทำความดีตามหลักจริยธรรมโดยใช้ข้อมูลสารสนเทศมาสนับสนุนเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ๒.ตระหนักถึงการกระทำ ความดีของบุคคลที่เป็นแบบอย่างทางศีลธรรม จากการศึกษาวิเคราะห์ ข้อมูลข่าวสารความเป็นเหตุเป็นผลของสถานการณ์ที่ต้องเผชิญ และนำเสนอเป็นทางการ ประพฤติปฏิบัติของตนเอง กลุ่มเพื่อนชุมชน และสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ๓.ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของการบริหารจัดการและเจริญปัญญาและสามารถปฏิบัติได้	๑.ตระหนักถึงผลของการทำความดีและความชั่วจากการศึกษาวิเคราะห์ ข้อมูลข่าวสารสารสนเทศ ความเป็นเหตุเป็นผลของสถานการณ์ที่ต้องเผชิญ เพื่อการตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติตามหลักศีลธรรมจริยธรรมและกำหนดบทบาทเป้าหมายในการดำรงชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ๒.เห็นความสำคัญของค่านิยมและจริยธรรมทางสังคมที่เป็นตัวกำหนดความเชื่อและพฤติกรรมที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล เพื่อการจัดความขัดแย้งและนำไปสู่การอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ๓.ศรัทธาและเห็นคุณค่า ความสำคัญของการบริหารจัดการและปัญญาและสามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน

มาตรฐาน ส ๑.๓ : ประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

ตารางที่ ๓ แสดงมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น			
ป. ๑ – ๓	ป. ๔ – ๖	ม. ๑ – ๓	ม. ๔ – ๖
๑.รู้และปฏิบัติตนตามคำแนะนำเกี่ยวกับหลักศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยมดีงามและหลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเองกลุ่มเพื่อนและสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข	๑.รู้และปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่ดีงามหลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือในเรื่องที่เกี่ยวกับตนเองกลุ่มสังคมที่ตนเป็นสมาชิก และสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ชิดชุมชนและประเทศชาติเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข	๑.รู้และปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่ดีงามหลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือ โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อมในชุมชนที่ตนเกี่ยวข้องและประเทศชาติเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข	๑.รู้และปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่ดีงามหลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือ อย่างมีเหตุผลโดยนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยสังคมโลกเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข
๒.ใช้ภาษาในคำภีร์ที่ใช้ในศาสนาที่ตนนับถือและร่วมศาสนพิธีพิธีกรรมวันสำคัญของศาสนาตามคำแนะนำที่เหมาะสมกับวัย	๒.ใช้ภาษาในคำภีร์ที่ใช้ในศาสนาที่ตนนับถือและร่วมศาสนพิธีพิธีกรรมวันสำคัญทางศาสนาด้วยความเต็มใจ	๒.ใช้ภาษาในคำภีร์ที่ใช้ในศาสนาที่ตนนับถือและร่วมศาสนพิธีพิธีกรรมวันสำคัญทางศาสนาด้วยความเต็มใจ และเห็นคุณค่า	๒.ใช้ภาษาในคำภีร์ที่ใช้ในศาสนาที่ตนนับถือและร่วมศาสนพิธีพิธีกรรมวันสำคัญทางศาสนาและสนับสนุนเผยแผ่แนวปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา
๓.ฝึกปฏิบัติการบริหารจัดการให้สงบตามคำแนะนำ โดยกำหนดรู้กาย วาจา ใจ ให้พร้อมกันได้	๓.ฝึกบังคับจิตใจให้ตั้งมั่นได้โดยมีสติ สัมปชัญญะในขณะปฏิบัติตามแนวทางของศาสนา	๓.มีทักษะในการบริหารจัดการและเจริญปัญญาและนำมาใช้ในการคิดที่ถูกต้องเพื่อพัฒนาการเรียนรู้และแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน	๓.มีทักษะในการบริหารจัดการและเจริญปัญญา นำมาใช้ในการคิดที่ถูกต้องเพื่อพัฒนาการเรียนรู้คุณภาพชีวิตและสังคม

๒.๒ แนวทางการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ และ ๒๕๕๑

แนวทางการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการเรียนรู้เฉพาะของครูที่จะต้องนำไปใช้ในการเรียนการสอน โดยเฉพาะในระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัย ได้กล่าวถึงภาพรวมในการนำไปปฏิบัติทั้ง ๒ ระดับ แต่จะเน้นไปที่ระดับชั้นประถมศึกษา ว่าครูพระอาสาได้ใช้แนวทางการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรนี้มากน้อยเพียงใดและจะให้ผลอย่างไรแก่ผู้เรียน ฉะนั้น ในประเด็นนี้ จึงเป็นการศึกษาถึงพุทธวิธีในการสอนแบบต่างๆ ที่ครูควรทำความเข้าใจและนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมแก่ผู้เรียน

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ เกิดขึ้นในช่วงที่สังคมไทยมีวิกฤตทางศีลธรรม คนไทยกำลังแสวงหากระบวนการเรียนรู้แบบใหม่ วิธีคิดใหม่ ที่มีประสิทธิภาพยิ่งกว่า เพื่อพลิกฟื้นความเข้มแข็งของระบบจริยธรรม และวัฒนธรรมของสังคมไทย ซึ่งคนส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนา หลักสูตรดังกล่าวมีเจตนารมณ์แน่วแน่ที่จะพัฒนาคนไทยให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีวิจารณญาณ ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฝ่ายพระสงฆ์และคฤหัสถ์ ได้มองเห็นว่าการเรียนรู้ตามพุทธวิธีเป็นสิ่งที่ล้ำเลิศ และมีกระบวนการวิธี (Technical know how) อยู่ในสังคมไทยในหมู่พระสงฆ์และคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณความรู้ เมื่อได้มีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนโดยมหาเถรสมาคม นำโดยผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย พร้อมผู้ทรงคุณวุฒิด้านศาสนา ด้านหลักสูตรการเรียนรู้อัตวิद्याพัฒนาการ และการพัฒนาสื่อ กำหนด แนวทางการจัดหลักสูตรพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง เหมาะสมและชัดเจน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดศรัทธาอย่างสูงในพระรัตนตรัย เชื่อมโยงบูรณาการสาระการเรียนรู้ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยมีเอกภาพอยู่ที่ความมีศรัทธาอย่างแน่วแน่ต่อพระรัตนตรัย มุ่งนำหลักธรรมซึ่งมีอริยสัจ ๔ เป็นกรอบไว้จัดการเรียนรู้ขับเคลื่อนสาระการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามพุทธวิธี นำไปใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิต และนำกระบวนการเรียนรู้ตามพุทธวิธีไปใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ การทำงาน และการประกอบอาชีพ

ในการออกแบบการเรียนรู้ เป็นการจัดการเรียนรู้เชื่อมโยง จึงเป็นอรรถสัมพันธ์บูรณาการให้เกิดความคิดรวบยอดหลัก คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ให้ผู้เรียนลงมือเรียนรู้ด้วยสมาธิและการพิจารณาตนเอง (Self Learning) การเรียนรู้ความคิดรวบยอด (Concept Learning) ในสาระการเรียนรู้ที่กำหนดฝึกปฏิบัติตามขั้นตอนที่ถูกต้อง ด้วยการบริหารจัดการและเจริญปัญญา ฝึกฝนให้เกิดสติ สมาธิอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้สาระหรือวิชาอื่นด้วย^๓

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๘.

๒.๒.๑ ลีลาการสอน

การสอนของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จโดยมีคุณลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นลีลาการสอน ๔ ลักษณะ ดังนี้

- (๑) สันทติสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนงูมือไปคูให้กับตา
- (๒) สมาทปนา ชักงูให้เห็นจริง ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ
- (๓) สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วกถ้ำ บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่า จะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นและย่อท้อต่อความเหนื่อยยาก
- (๔) สัมปหังสนา ชโลมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบานพึงไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ อาจผูกเป็นคำสั้นๆ ได้ว่าแจ่มแจ้ง ชูใจ กล้าหาญ ร่าเริง หรือ ชี้ชัด เจริญธรรม ฝึกคิด เบิกบาน^๔

แนวทางการจัดการเรียนรู้โดย พุทธวิธีนั้น บทบาทของครูสำคัญมาก บทบาทของครูอยู่ที่การแนะนำวิธีการ ถ้าผู้เรียนสามารถทำเองได้ก็ให้ทำเอง บทบาทของครูอยู่ที่การแนะนำ ครูที่ดีต้องมีทั้งวิชา และจรณะ (วิชาจรณสมบุโน) วิชา คือความรู้ดี จรณะ คือ ความประพฤติดี บทบาทสำคัญของครูมี ๓ คำ คือ แนะนำให้ทำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตมฺเหหิ กิจจํ อาตปฺปํ อุกฺขตาโร ตถาคตา ”^๕ การลงมือปฏิบัติเป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลายพระตถาคตเป็นผู้บอกวิธีการ

ความศรัทธาเป็นรุ่งอรุณแห่งการศึกษา เมื่อจิตอ่อนโยน มีศรัทธา พร้อมที่จะพัฒนาไปตามลำดับ ๗ ขั้น^๖ ได้แก่

- (๑) มีศรัทธาเข้าไปหาครู
- (๒) ศึกษาคำสอนของท่าน
- (๓) จดเรื่องที่ศึกษา
- (๔) พิจารณาความหมายของคำที่จดจำมานั้น
- (๕) เกิดความเข้าใจเพราะเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นระบบ
- (๖) เกิดฉันทะ คือ ความพอใจ การศึกษาต้องสร้างฉันทะนี้ให้ได้
- (๗) อุตสาหะ คือ รับผิดชอบ

ลำดับขั้นทั้ง ๗ นี้ เป็นการศึกษาเพื่อชีวิต อาจลดขั้นลงเหลือสามขั้นใหญ่ ดังนี้

- (๑) ขั้นแรก รับฟังและจดจำข้อมูลที่ได้จากผู้อื่น(ลำดับที่๑-๓)

^๔ ที.ที. (บาลี) ๕/๑๕๘/๑๖๑.

^๕ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๗๖/๑๐๑.

^๖ อภ.สตฺตก. (บาลี) ๒๓/๓๔/๓๓.

(๒) ขั้นที่สอง คือการที่เราปฏิบัติกริยาต่อข้อมูลนั้น(ลำดับที่๔-๕) นั้น คือพิจารณาอย่าง (Reaction) คือกระทำต่อข้อมูลที่ได้รับ

(๓) ขั้นที่สาม คือ เกิดเจตคติต่อเรื่องนั้นว่าดีหรือเลว ถ้าเห็นว่าดีก็มีฉันทะคือพอใจที่จะทำตาม และอุตสาหพยายามจนเกิดทักษะ(ลำดับที่๖-๗)^๓

๒.๒.๒ กลวิธีและอุปมาประกอบการสอนพระพุทธศาสนา

กลวิธีและอุปมาประกอบการสอนพระพุทธศาสนา มีดังต่อไปนี้

๑) การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำได้แม่นยำ เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีอรรถรสยิ่งขึ้น เช่น เมื่อจะอธิบายให้เห็นว่า คนมีความปรารถนาดี อยากช่วยทำประโยชน์ แต่หากขาดปัญญา อาจกลับทำลายประโยชน์เสียก็ได้ ก็เล่านิทานชาดก เรื่องลิงเฝ้าสวน หรือคนขายเหล้า เป็น ต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้อุทาหรณ์และ การเล่านิทาน ซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไปเฉพาะกัมภีร์ชาดกอย่างเดียวมีนิทานชาดก ๕๔๗ เรื่อง

๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมาคำอุปมา ช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้นโดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้ความหนักแน่นด้วยการใช้อุปมานี้ น่าจะเป็นกลวิธีประกอบการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากที่สุดมากกว่ากลวิธีอื่นใด เช่น พระพุทธพจน์ที่ว่า “กลั่นดอกไม้อลอยไปทวนลมไม่ได้ กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณาหรือกลิ่นกระลำพักก็ลอยไปทวนลมไม่ได้ ส่วนกลิ่นของสัตบุรุษ ลอยไปทวนลมได้ กลิ่นศีลยอดเยี่ยมกว่ากลิ่นหอมเหล่านั้น คือ กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา กลิ่นดอกอูบล และกลิ่นดอกมะลิ”^๔

๓) การใช้อุปการณการสอน ในสมัยพุทธกาล ย่อมไม่มีอุปการณการสอนต่างๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมา อย่างกว้างขวางหากจะใช้อุปการณบ้าง ก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีอยู่ในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่อีกประการหนึ่ง คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีบันทึกไว้ก็เป็นคำสอนที่ตรัสแก่

^๓ พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ขอบฟ้าแห่งความรู้, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔-๑๖.

^๔ พ.ธ.(ไทย) ๒๕/๕๔-๕๕/๔๓-๔๔.

ผู้ใหญ่และเป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม ทั้งสอนเคลื่อนที่ไปในดินแดนแคว้นต่างๆ อย่างอิสระ ชนิดที่ผู้สอนไม่มีทรัพย์สินติดตัว^๙

เหตุนี้ ความจำเป็นที่จะใช้อุปกรณจึงมีน้อยและโอกาสที่จะอาศัยอุปกรณ์ก็เป็นไปได้ยาก นอกจากนั้น การใช้ข้ออุปมาต่างๆ ก็จะสะดวกกว่า และให้ความเข้าใจชัดเจนอยู่แล้ว แม้เมื่อใช้ของจริงเป็นอุปกรณ์ก็มักใช้ในแง่อุปมาอีกนั่นเอง จึงปรากฏว่าคำสอนในแง่อุปมาก็มีมากมาย แต่ไม่ค่อยปรากฏการใช้อุปกรณ์การสอนอย่างใดก็ดี มีตัวอย่างการใช้พระพุทธรูปทรงใช้อุปกรณ์การสอนเหมือนกัน โดยทรงใช้เครื่องใช้ที่มีอยู่ในกรณีสอนผู้เรียนที่อายุน้อยๆ ซึ่งเข้าใจจากวัตถุได้ง่ายกว่านามธรรมในการสอนสามเณร บางครั้งก็ทรงใช้วิธีทายปัญหา ซึ่งคงจะช่วยให้เกิดความรู้สึกสนุกสำหรับเด็ก อย่างเรื่องสอนธรรมยากๆ ด้วย สามเณรถามปัญหาว่า “อะไรเอ๋ย มีอย่างเดียว, อะไรเอ๋ย มีสองอย่าง อะไรเอ๋ย มีสามอย่าง อะไรเอ๋ย มีสี่อย่าง”^{๑๐}

๔) การทำเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่างก็คือพระจริยวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกตินั่นเอง ดังเช่น “คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอานนท์ตามเสด็จ ขณะเสด็จไปตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคท้องร่วง นอนจมกองมูลและอุจจาระของตนไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหา จัดการทำความสะอาดให้นอนโดยเรียบร้อยเสร็จแล้วจึงทรงประชุมสงฆ์ทรงสอบถามเรื่องนั้น และตรัสตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดาไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเองใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอภิกษุทั้งหลายผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด”^{๑๑}

๕) การเล่นเกม เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ การเล่นเกมและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมปฏิภาณข้อนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีความรอบรู้ไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง พระองค์ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสดบางทีเขาทูลถามหรือกล่าวข้อความโดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางที่ไม่ดีงาม พระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกันนั่นเอง แต่เป็นคำพูดในความหมายต่างออกไปเป็นฝ่ายดีงาม คำสนทนาได้ตอบแบบนี้ มีอรรถรสอยู่แต่ในภาษาเดิม แปลออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียอรรถรสเสียความหมาย ยกตัวอย่างให้เห็นง่ายๆ เช่น ในภาษาไทยว่า “ปากกาหัก” “พินตาตกรน้ำ” อาจใช้ในความหมาย ต่างกันได้ทั้งภาษาไทย แต่เมื่อแปลเป็นภาษาอื่นย่อมเสียอรรถรส บางครั้ง ผู้มาเฝ้าปรึกษาพระองค์ ด้วยคำพูดต่างๆ ที่รุนแรงยิ่งพระองค์ทรงยอม

^๙ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๗๐.

^{๑๐} จุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๔/๕.

^{๑๑} วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๒๔/๒๔๐.

รับคำบริภาษนั้นทั้งหมดแล้วทรงแปลความหมายอธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องที่ดั่งม เช่น กรณีของ เวรัญชพราหมณ์ และสีหเสนาบตีผู้รับเป็นศิษย์ของนิกรณัฏฐบุตร เป็นต้น แม้ในด้านการสอน หลักธรรมทั่วไป พระองค์ก็ทรงรับเอาคำศัพท์ที่มีใช้อยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเก่ามาใช้ แต่ทรง กำหนดความหมายให้ใหม่ซึ่งเป็นวิธีการช่วยให้ผู้ฟัง ผู้เรียน หันมาสนใจ และกำหนดคำสอนได้ ง่าย เพียงแต่มาทำความเข้าใจเสียใหม่เท่านั้น และเป็นการช่วยให้มีการพิจารณาเปรียบเทียบไปใน ตัวด้วยว่าอย่างไรหนุก อย่างไรหนคอย่างไร จึงเห็นได้ว่า คำว่า พรหม พราหมณ์ อริยะ ยัญ ตบะ ไฟ บูชาฯลฯ ซึ่งเป็นคำในลัทธิศาสนาเดิม ก็มีใช้ในพระพุทธศาสนาด้วยทั้งสิ้น แต่มีความหมายต่าง ออกไปเป็นอย่างไรใหม่^{๑๒}

๖) อุบายเลือก และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่ พระศาสนา ในการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มแต่ระยะแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทโธบายที่กว่าการวางแผนที่ได้ผลยิ่ง ทรง พิจารณาว่าเมื่อจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในที่ใดที่หนึ่งควรไปโปรดใครก่อนเมื่อตรัสรู้ใหม่ๆ ได้เสด็จไปโปรดเบญจวัคคีย์ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์เมื่อครั้งออกแสวงธรรมก่อน ข้อนี้พิจารณาได้ ทั้งในแง่ที่เบญจวัคคีย์เป็นผู้ใฝ่ในธรรม มีอุปนิสัยอยู่แล้ว หรือในแง่ที่เป็นผู้เคยมีอุปการะกันมา หรือในแง่ที่ว่าเป็นการสร้าง ความมั่นใจ ทำให้ผู้เคยเกี่ยวข้องหมดความเคลงใจในพระองค์ คัดปัญหาในการที่ท่านเหล่านั้นอาจไปสร้างความเคลงใจแก่ผู้อื่นต่อไปด้วย ครั้นเสร็จสั่งสอน เบญจวัคคีย์แล้ว ก็ได้โปรดยสกุมากร พร้อมทั้งเศรษฐีผู้บิดาและญาติมิตร และเมื่อจะเสด็จเข้าแคว้น มคธ พระองค์ก็เสด็จไปโปรดชฎิล ๓ พี่น้องพร้อมทั้งบริวารทั้งพัน เริ่มด้วยชฎิลคนพี่ใหญ่เสียก่อน แล้วนำชฎิลเหล่านี้ ผู้กลายเป็นสาวกแล้วเข้าไปสู่นครราชคฤห์ ประกาศธรรม ณ พระนครนั้น ได้ พระราชา ซึ่งเป็นคนชั้นสูงสมัยนั้นเป็นสาวกเป็นการนำทางเสด็จเผยแผ่ให้ปลอดภัยต่อไป

๗) การรู้จักจังหวะและโอกาส ครูหรือผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็น ประโยชน์ เมื่อยังไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปริปากะแห่งญาณ หรืออินทรีย์ ก็ต้องมีความลับไว้ที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไปเสียเปล่า แม้ในการเผยแผ่ศาสนาแก่คนส่วนใหญ่พระพุทธเจ้าก็ทรงปฏิบัติตามจังหวะและโอกาสด้วย เช่น ในระยะแรกประกาศพระศาสนา ณ วันมาฆปุณณมี หลังตรัสรู้ ๑ ปี เมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวัน พระสงฆ์สาวกชุมนุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น และเป็นโอกาสเหมาะ พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิ โมกข์ สำหรับเป็นหลักยึดถือร่วมกันของพระสงฆ์ก่อนที่จะแยกย้ายไปบำเพ็ญศานิกิจ^{๑๓}

^{๑๒} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๗๑.

^{๑๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๕๔/๕๗., พ.ร. (บาลี) ๒๕/๒๔/๓๕.

๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนๆอย่างไม่มีอัตรา ตัดค้นหา มานะ ทัศนคติ เสียให้เหลือน้อยที่สุด ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกรู้สึกว่าแพ้บางคราวสมควรโอนอ่อนผ่อนตามก็ยอมตามสมควรขัด ก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ ดังพระดำรัสว่า “เราฝึกผู้ที่ควรฝึกได้ด้วยวิธีแบบสุภาพบ้าง วิธีแบบรุนแรงบ้าง วิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรงบ้าง”^{๔๔}

๙) การลงโทษและการให้รางวัล มีคำสรรเสริญพระพุทธคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นแล้วว่า “พระผู้มีพระภาคทรงฝึกอบรมชุมชนได้เพียงเท่านี้ โดยไม่ต้องใช้อำนาจ” ซึ่งแสดงว่าการใช้อำนาจลงโทษไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า แม้ในการแสดงธรรมตามปกติพระองค์ก็ทรงแสดงไปตามเนื้อหาพระธรรม ไม่กระทบกระทั่งใคร อย่างที่ว่า “ทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงขบบริษัท ไม่ทรงรุกรานบริษัททรงชี้แจงให้บริษัทเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้สำเร็จด้วยธรรมมีกถา” พึงรู้จักการยกยอ และการรุกราน กันรู้แล้วไม่เพียงยกยอ ไม่เพียงรุกรานพึงแสดงแต่ธรรมเท่านั้น” ข้อนี้ ติความไปได้ถึงว่า ไม่ใช้วิธีลงโทษและให้รางวัล แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงใช้การชมยกย่องบ้าง ก็เป็นในรูปการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น กล่าวชมโดยธรรมให้เขามั่นใจในการทำความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบข่มคนอื่นลง บางทีทรงชมเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่าง หรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิด ให้ตั้งทัศนคติที่ถูก เข้า ทรงชมพระนันทกะชมพระสุชาตะ ชมพระลูกนกูกภททิยะ ชมพระวิสาขปัญจาตบุตร และทรงดำหนิเตือนพระนันทะ”^{๔๕}

๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุดการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปัญญา คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการและกลวิธีต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะคราวไป

๒.๒.๓ พุทธวิธีในการสอน

พระพุทธเจ้า ทรงเป็นครูที่มีความสามารถพิเศษและทรงใช้พุทธวิธีการสอนที่หลากหลายให้เหมาะสมแก่ผู้เรียน ดังนี้

๑) การสอนแบบอุปมา อุปไมย วิธีสอนแบบอุปมา อุปไมย หมายถึง วิธีสอนโดยการบรรยายเนื้อหาเปรียบเทียบกับคน สัตว์หรือสิ่งของเพื่อให้นักเรียนเข้าใจและมองเห็นภาพ เกิดมโนทัศน์ง่าย ชัดเจนและสมจริงใช้วิธีการบรรยายอธิบายเนื้อหาที่เป็นนามธรรมหรือเรื่องที่เข้าใจยากเปรียบเทียบกับสิ่งที่นักเรียนจะเข้าใจและมองเห็นเป็นรูปธรรมได้ ในการเปรียบเทียบอุปมา

^{๔๔} อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๓๐.

^{๔๕} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๗๓.

อุปมาอุปไมย จะต้องเลือกตัวอย่างสิ่งของที่นำมาเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย ที่ชัดเจน และตรงกับเนื้อหา ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องนั้นๆ มากที่สุด

๒) วิธีสอนแบบปฏิจาโลปนิเทศ วิธีสอนแบบปฏิจาโลปนิเทศ หมายถึง วิธีสอนที่ใช้ การถาม-ตอบ ระหว่างผู้สอนกับนักเรียน โดยผู้สอนเป็นผู้ถาม นักเรียนเป็นผู้ตอบ หรือ นักเรียนเป็นผู้ถาม นักเรียนเป็นผู้ตอบเพราะในการถาม-ตอบนี้ ผู้สอนจะไม่ตอบคำถามเอง แต่ กระตุ้นเร้าหรือส่งเสริมให้นักเรียนช่วยกันตอบ เป็นวิธีทำให้นักเรียนเกิดปัญญาขึ้นในตนเอง คิด เป็นทำเป็น แก้ปัญหาเป็น^{๑๖}

๓) วิธีสอนแบบธรรมสาธิต การสอนแบบธรรมสาธิต หมายถึง วิธีสอนผู้สอน เสนอถามการณที่ปัญหาของการปฏิบัติศีล หรือการขาดหลักธรรม ให้นักเรียนสนทนากันจนได้ ข้อสรุปความรู้ทางธรรมโดยมีลักษณะการสนทนา คือ

(ก)) อภิปรายตามหัวข้อทำในหมู่นักเรียน จนนักเรียนสรุปหลักธรรมได้

(ข)) ชักถามกันระหว่างนักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับครูสอน โดยนักเรียนเป็น ฝ่ายถาม หรือเป็นฝ่ายตอบสลับกัน หรือนักเรียนและครูผู้สอนผลัดกัน ถาม-ตอบ จนนักเรียนสรุป หลักธรรมได้

(ค)) ตั้งตัวแทนขึ้นชักถามกันระหว่างนักเรียนฝ่ายจนสรุปหลักธรรมได้วิธีสอน แบบนี้เหมาะกับนักเรียนที่มีพื้นฐานความรู้ในเนื้อหาพอสมควร และต้องการที่จะหาความกระจ่างใน เนื้อหาเพิ่มขึ้น วิธีนี้ใช้ได้กับนักเรียนจำนวนน้อย และมีความสามารถในการใช้ภาษา การชักถาม ได้ตอบ แสดงความคิดเห็น อภิปราย อธิบายได้ดีพอสมควร

๔) วิธีสอนแบบอริยสัจ ๔ วิธีสอนแบบอริยสัจ^{๑๗} ๔ มีขั้นตอน จัดกิจกรรมการเรียน การสอน ๔ ขั้นตอน ดังนี้

(ก) **ขั้นกำหนดปัญหา** หรือขั้นทุกข์ ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาปัญหาที่ เกิดขึ้นด้วยตัวเอง ด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหา ซึ่งนักเรียนจะต้อง คิดแก้ไขให้ได้

(ข) **ขั้นตั้งสมมติฐาน หรือขั้นสมุทัย**

๑. ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาตัวเอง ว่าสาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมากล่าวในขั้น ที่ ๑ นั้นมีอะไรบ้าง

๒. ครูช่วยนักเรียนให้เกิดความเข้าใจว่า ในการแก้ปัญหาใดๆนั้นจะต้องกำจัด หรือดับที่ต้นตอ หรือแก้ปัญหาเหล่านั้น

^{๑๖} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๓๐.

^{๑๗} อ.ก.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๔๕/๑๒๓.

๓ . ครูช่วยนักเรียนให้คิดว่าการแก้ที่สาเหตุนั้น อาจจะกระทำอะไรได้บ้าง คือให้กำหนดสิ่งที่กระทำเป็นข้อๆ ไป

(๓) ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล หรือขั้นนิรนัย

๑ . ขั้นทำให้แจ้ง ครูต้องสอนให้นักเรียนได้กระทำหรือทำการทดลองด้วยตนเองตามหัวข้อต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้ในขั้นที่ ๒ ข้อ ก.

๒ . เมื่อทดลองได้ ต้องบันทึกผลการทดลองแต่ละอย่าง หรือที่เรียนว่าข้อไว้เพื่อพิจารณาในขั้นต่อไป

(๔) ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล หรือขั้นมรรค

๑ . จากการทดลองกระทำด้วยตนเองหลายๆ อย่างนั้นย่อมจะได้ผลออกมาให้เห็นชัด ผลบางประการชี้ให้เห็นว่า แก้ปัญหาได้บ้าง แต่ไม่ค่อยชัดเจนนักผลที่ถูกต้องชี้ให้เห็นว่า แก้ปัญหาได้บ้าง แต่ค่อนข้างชัดเจน ผลที่ถูกต้องชี้ให้เห็นว่า แก้ปัญหาได้แน่นอนแล้ว และได้บรรลุจุดหมายแล้ว ได้แนวทางหรือข้อปฏิบัติที่เราต้องการแล้ว เหล่านี้หมายความว่า จะต้องวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้นับที่ไว้ในขั้นที่ ๑ ข้อ ๒. นั้น จนแจ้งว่าทำอะไรจึงแก้ปัญหาที่กำหนดในขั้นที่ ๑ ได้สำเร็จ

๒ . จากการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ จะทำให้เห็นว่าสิ่งใดแก้ปัญหาได้จริง ต่อไปก็สรุปการกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อๆ หรือเป็นระบบหรือเป็นแนวทางปฏิบัติและให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ ตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน

๕) **วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนตามแนวพุทธศาสตร์** ระบบการเรียนการสอนแบบสืบสวน สอบสวน มีแนวคิดว่าการสืบสวน สอบสวนเป็นกระบวนการหาความจริงและวิธีการแก้ปัญหด้วยการตั้งคำถามในแนวกระบวนการวิทยาศาสตร์ทั้งทางโลก และทางธรรม โดยมีขั้นตอนการจัดการเรียนการสอน คือ ๑) การเห็นปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา ๒) การเสนอเหตุแห่งปัญหาในรูปของการตั้งสมมุติฐาน ๓) การเก็บรวบรวมข้อมูล ๔) การทดสอบสมมุติฐานด้วยข้อมูล ๕) การสรุปผล^{๑๔}

๖) **วิธีสอนแบบไตรสิกขา** วิธีสอนแบบไตรสิกขา เป็นวิธีสอนที่ประกอบด้วยขั้นตอนในการศึกษา ๓ ขั้นดังนี้

(ก) ขั้นศีล (ศีลสิกขา) คือ การควบคุมให้นักเรียนอยู่ในระเบียบวินัย ทั้งทางกายและวาจาให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยเป็นปกติ พร้อมทั้งจะเรียน

(ข) ขั้นสมาธิ (จิตตสิกขา) คือ การฝึกสมาธิขั้นต้นในการควบคุมสติ ให้นักเรียนรวมจิตใจความคิดแน่วแน่เป็นจุดเดียว นักเรียนตัดสิ่งรบกวนอื่นๆ ออกจากความคิดละจิตใจ

^{๑๔} ส.นิ.(บาลี) ๑๖/๑๔๔/๑๕๔.

(ค) **ขั้นปัญญา (ปัญญาศึกษา)** คือ ขั้นนักเรียนใช้สมาธิ ความมีจิตใจแน่วแน่ทำความเข้าใจในปัญหา การหาเหตุของปัญหาเพื่อการแก้ไข พิจารณาผลที่เกิดขึ้นจนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจและแก้ปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญาญาณขึ้นในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่องนั้นได้ถูกต้องตามความเป็นจริง กล่าวโดยสรุป วิธีสอนแบบไตรสิกขา มีความเชื่อว่า คนจะมีปัญญาเกิดจากการฝึกกำลังใจแน่วแน่ มีสมาธิ การที่จะมีสมาธิแน่วแน่งก็ต่อเมื่อร่างกายอยู่ในสภาพปกติ อยู่ในระเบียบวินัยอันได้แก่ การมีศีล เมื่อทางกายควบคุมสติได้ จิตใจก็สงบ ช่วยให้กำลังความคิดคมกล้า เกิดปัญญารู้แจ้ง^{๑๙}

๓) **วิธีสอนแบบเบญจขั้น** การสอนแบบเบญจขั้น ใช้หลักการยึดมั่น ถือนั่นขั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ^{๒๐} ซึ่งมี ๕ ขั้นตอน คือ

(ก) **ขั้นกำหนดและเสนอสิ่งเร้า (ขั้นรูป)** โดยครูกำหนดสิ่งเร้าเป็นสิ่งที่สัมผัสรับรู้แล้วเกิดอารมณ์ ความรู้สึก เป็นสถานการณ์หลายๆ สถานการณ์

(ข) **ขั้นรับรู้ (ขั้นเวทนา)** ครูควบคุมการสัมผัสให้นักเรียนได้สัมผัสโดยอายตนะทั้ง ๖ ให้ถูกช่องทางรับรู้อย่างแท้จริง และใช้คำถามการเรียนการสอนการเรียนการสอนทางรับรู้

(ค) **ขั้นวิเคราะห์เหตุผลและสังเคราะห์ความรู้สึก (ขั้นสัญญา)** ครูตั้งคำถามเพื่อให้นักเรียนคิดแยกแยะ ว่ามีอะไรเกิดขึ้น ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร ผลเป็นอย่างไร ใช้คำถามเพื่อให้นักเรียนสรุปความรู้สึกขั้นตอนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ

(ง) **ขั้นตัดสินความดีงาม (ขั้นสังขาร)** เป็นขั้นให้นักเรียนพิจารณาความผิด ความถูก ความดีงาม ความชั่วร้าย ความเหมาะสม ควรประพฤติ และไม่ควรประพฤติ

(จ) **ขั้นก่อเกิดอุปนิสัยหรือคุณธรรมฝังใจ (ขั้นวิญญาณ)** เป็นขั้นใช้คำถามเพื่อโน้มน้าความดีหรือความรู้สึกอันชอบธรรมเข้ามาไว้ในใจของตน เป็นคำถามให้นักเรียนตอบโดยคำนึงถึงตนเองเป็นที่ตั้ง

๔) **วิธีสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ** วิธีสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ^{๒๑} มี ๓ ขั้นตอน ดังนี้

(ก) **ขั้นนำ** การสร้างเจตคติที่ดีต่อวิธีการเรียน และบทเรียน การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม บุคลิกภาพของครู และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน การเสนอสิ่งเร้าและจงใจ

^{๑๙} อ.ต.ก.(บาลี) ๒๐/๕๒๑/๒๕๔.

^{๒๐} อ.ก.วิ.(บาลี) ๓๕/๑/๑.

^{๒๑} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๗๖-๑๗๗.

(ข) ขั้นสอน มีขั้นตอน ได้แก่ ครูเสนอปัญหาที่เป็นสาระสำคัญของบทเรียนหรือเสนอหัวข้อเรื่อง ประเด็นสำคัญของบทเรียน ด้วยวิธีต่างๆ ครูแนะแหล่งวิทยาการและแหล่งข้อมูล นักเรียนฝึกการรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการ โดยใช้ทักษะที่เครื่องมือของการเรียนรู้ ทักษะทางวิทยาศาสตร์และทักษะทางสังคม จัดกิจกรรมที่เร้าให้เกิดการคิดวิธีต่างๆ และยกตัวอย่างวิธีคิด ๔ อย่าง คือ คิดสืบค้นต้นเค้า คิดสืบสาวตลอดสาย คิดสืบสวนต้นปลาย คิดโยงสายสัมพันธ์ ฝึกการสรุปประเด็นข้อมูล ความรู้ และเปรียบเทียบ ประเมินค่าโดย วิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทดลอง ทดสอบ จัดเป็นทางเลือก และทางออก ของการแก้ปัญหา ดำเนินการเลือกและตัดสินใจ กิจกรรมฝึกปฏิบัติ เพื่อพิสูจน์ผลการเลือกและการตัดสินใจให้ประจักษ์จริง

(ค) ขั้นสรุป ครูและนักเรียนสังเกตวิธีการปฏิบัติ ตรวจสอบ และปรับปรุงแก้ไข ให้ปฏิบัติถูกต้อง อภิปรายและสอบถามข้อสงสัย สรุปบทเรียน วัดและประเมินผล

การสอนโดยการสร้างศรัทธานั้น ครูเป็นบุคคลสำคัญที่สามารถจัดสภาพแวดล้อม จูงใจ และวิธีการสอนให้นักเรียนเกิดศรัทธาที่จะเรียนรู้ และได้ฝึกฝนวิธีการคิดโดยแยกนำไปสู่ การปฏิบัติ ปฏิบัติจนประจักษ์จริง มุ่งเน้นให้ครูเป็นดี เป็นกัลยาณ มิตรของนักเรียน ครูนักเรียนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน นักเรียนได้มีโอกาสคิด แสดงออก ปฏิบัติอย่างถูกวิธี จนสามารถชี้ ปัญหาแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม

๕) วิธีสอนตามหลักพุทธศุต กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพุทธศุต มี ๓ ขั้นตอน ดังนี้

(ก) การสร้างศรัทธา ได้แก่ การจัดบรรยากาศของชั้นเรียนให้เหมาะสมบุคลิกภาพของครูและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน การเสนอสิ่งเร้าและสร้างแรงจูงใจใฝ่รู้

(ข) การฝึกทักษะภาษาตามหลักพุทธศุต ได้แก่ การฝึกหัดฟัง พูด อ่าน เขียนการฝึกปรือ เพื่อจับประเด็นสาระและจดจำ การฝึกฝน ฝึกการใช้ภาษาให้แคล่วคล่องชัดเจนการฝึกคิดพิจารณาจนเข้าใจแจ่มแจ้ง มีวิธีคิด ประกอบด้วย คิดจำแนกแยกแยะ คิดเชื่อมโยงสัมพันธ์ และคิดสรุปหลักการ

(ค) การฝึกสรุปสาระความรู้เป็นหลักการด้วยความเข้าใจแจ่มแจ้ง และนำไปใช้ได้จริง การมองตนและการประเมินของกัลยา ณมิตร การวัดและประเมินตนเองการวัดและประเมินโดยเพื่อนนักเรียน การวัดประเมินโดยครูผู้สอน การซ่อมเสริมและช่วยเหลือกันนั้นกัลยาณมิตร^{๒๒}

^{๒๒} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๗๘.

สรุปว่า การสอนตามหลักพุทธ เน้นการสร้างศรัทธาที่ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน เน้นการฝึกหัด ฝึกปรือ และฝึกฝน เน้นการคิดแบบถูกต้องแบบแยกกาย และเน้นการนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน

๒.๒.๔ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า มีหลากหลายวิธีด้วยกัน เช่น แบบสาธกัจฉา แบบบรรยาย แบบตอบปัญหา แบบวางกฎข้อบังคับ มีคำอธิบาย ดังต่อไปนี้

๑) แบบสาธกัจฉา หรือสนทนา

วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนา พระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวก พระองค์ก็ทรงใช้วิธีไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน อย่างในมงคลสูตรว่า กาเลน ฆมฺมสากัจฉา เอตมฺมมงคลมุตฺตมํ การสนทนาธรรมตามกาลเป็นมงคลอันอุดม”

๒) แบบบรรยาย

วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมากและส่วนมากเป็นผู้มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างของพระพุทธเจ้า

๓) แบบตอบปัญหา

ผู้ที่ถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงคำสอนในลัทธิตนบ้างก็ถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาไปตาม ลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่าง^{๒๓} ดังนี้

(ก) เอกังสพยากรณีปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมา ดायตัว พระอรอดกการยั ยกตัวอย่างเช่น ถามว่า จักขุ เป็นอนิจจังหรือ ฟังตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า ถูกแล้ว

^{๒๓} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐.

(ข) ปฏิปจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่พึงย้อนถามแล้วจึงแก้ ท่านยกตัวอย่างเช่น เขาถามว่า “โศกะก็เหมือนจักขุหรือ” พึงย้อนถามก่อนว่า “ที่ถามนั้นหมายถึงในแง่ใด” ถ้าเขาว่า “ในแง่เป็นเครื่องมือมองเห็น” พึงตอบว่า “ไม่เหมือน” ถ้าเขาว่า “ในแง่เป็นอนิจจัง” จึงตอบรับว่า “เหมือน”

(ค) วิทกขพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกความตอบ เช่น เมื่อเขาถามว่า “สิ่งที่เป็อนิจจังได้แก่ จักขุใช่ไหม?” พึงแยกความออกตอบว่า “ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น ถึงโศกะ ฆานะ... ก็เป็อนิจจัง” หรือปัญหาว่า “พระตถาคตตรัสว่าซึ่งไม่เป็นที่รักที่ชอใจของคนอื่น ไหม?” ก็ต้องแยกตอบตามหลักการตรัสว่า ๖ หรือปัญหาว่าพระพุทเจ้าทรงดิเคยยนคปะทั้งหมด จริงหรือ ก็ต้องแยกตอบว่าชนดิโคชนดิโคดิเคยยนชนดิโคไม่ดิเคยยน ดังนี้เป็ต้น

(ง) ฐปณียปัญหา ปัญหาที่พึงยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ อันจักเป็เหตุให้เขว ยึดเยื้อ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า พึงยับยั้งเสียแล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่องที่ ประสงค์ต่อไป ท่านยกตัวอย่าง เมื่อถามว่า “ชีวะอันใดสรีระก็อันนั้นหรือ ?” อย่างนี้เป็นคำถาม ประเภทเก็งความจริง ซึ่งถึงอธิบายอย่างไรผู้ถามก็ไม่อาจเข้าใจ เพราะไม่อยู่ในฐานะที่เขาจะเข้าใจ ได้ พิสูจน์ไม่ได้ทั้งไม่เกิดโยชนอะไรแก่เขาด้วยนอกจากนี้ ท่านยังสอนให้คำนึงถึงเหตุแห่งการ ถามปัญหาด้วยในเรื่องนี้พระสารีบุตรอัครสาวก เคยแสดงเหตุแห่งการถามปัญหา ไว้ว่า “บุคคล ผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมถามปัญหาหาผู้อื่น ด้วยเหตุ ๕ อย่าง คือ

๑. บางคน ย่อมถามปัญหาเพราะความไม่เข้าใจ

๒. บางคน มีความปรารถนาเลวทราม เกิดความอยากได้จึงถามปัญหา

๓. บางคน ย่อมถามปัญหา ด้วยต้องการอวดเด่นข่มเขา

๔. บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยประสงค์จะรู้

๕. บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยความดำริว่า เมื่อเรถามแล้ว เขาตอบได้ถูกต้อง ก็เป็การดี แต่ถ้าเรถามแล้ว เขาตอบไม่ถูกต้อง เราจะได้แก้ให้เขาโดยถูกต้อง”^{๒๔}

๔) แบบวางกฎข้อบังคับ

เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์ หรือ ประชาชนเล่าลือโพทนาดิเคยยนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรง เรียกประชุมสงฆ์สอ บถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัจจจริงแล้วก็จะ ทรงดำหนิ ชี้แจงผลเสียหายที่แก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤติไม่ดี และ คุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น จากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่ จะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติ

^{๒๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๗๑-๗๐.

ให้ทราบ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆ ไว้ โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์ ในท่ามกลางสงฆ์ และโดยความรับทราบร่วมกันของสงฆ์ในการสอนแบบนี้ พึงสังเกตว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทโดยความเห็นชอบของสงฆ์ ซึ่งบาลีใช้ว่า “สงฺกุญฺจาย” แปลว่า ถ้าว่า “เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์” ท่านอธิบายความหมายว่า ทรงบัญญัติโดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่า ถ้าไม่รับจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดีอย่างไร จนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่า ดีแล้ว ไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ

๒.๓ พัฒนาการของหลักสูตรการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา

กระทรวงธรรมการได้กำหนดให้มี วิชาจรรยา เป็นครั้งแรกในหลักสูตรทุกชั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยให้ความสำคัญเป็นลำดับแรก เพื่อก่อเมตตาจิตของกุลบุตรกุลธิดาในสมัยนั้น และได้ถือเป็นนโยบายให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกกับวิชานั้นมาตลอด จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๕ ซึ่งเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยมาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ได้มีการปรับปรุงหลักสูตร วิชาจรรยาก็มีส่วนต้องปรับปรุงตามไปด้วย โดยขยายออกไปเป็นหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม เนื้อหาของวิชาศาสนาและจริยธรรมจะมีลักษณะเป็นจริยธรรมสากลมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยของประชาชน อย่างไรก็ตามการปรับปรุงหลักสูตรในห้วงเวลาต่อมาก็หันกลับมาให้ความสำคัญโดยเพิ่มเนื้อหาสาระของศาสนาและจริยธรรมนี้ขึ้นอีก เนื่องจากเยาวชนมีปัญหาด้านศีลธรรมมากขึ้นในการประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ วิชาศีลธรรมถูกบูรณาการอยู่ในวิชาบังคับและวิชาเลือก ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศเพิ่มเติมเนื้อหาในหลักสูตรสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา โดยประกาศให้ใช้ในปีการศึกษา ๒๕๒๖ สำหรับมัธยมศึกษาตอนต้น ปีการศึกษา ๒๕๒๗ ประกาศเพิ่มเติมเพิ่มรายวิชาเลือกในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายการปรับปรุงหลักสูตรพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) กระทรวงศึกษาธิการได้เห็นชอบให้กรมวิชาการดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรทุกระดับ และมีคำสั่งให้โรงเรียนร่วมพัฒนาหลักสูตรระดับมัธยมศึกษา นำหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓ ให้ใช้เป็นการนำร่องก่อนในปีการศึกษา ๒๕๓๓ ทุกชั้น และให้โรงเรียนทั่วประเทศใช้ในปีการศึกษา ๒๕๓๔ โดยมีผลบังคับใช้ปีละชั้นในแต่ละระดับตามคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ วก ๖๑๑ และ ๖๑๒ และ ๖๑๓/๒๕๓๓ นั้น

หลังจากที่หลักสูตรได้นำไปใช้ช่วงระยะหนึ่งแล้ว ได้มีคำถาม ข้อเสนอแนะจากองค์กร บุคลากรที่หวังดีต่อพระพุทธศาสนาว่า การปรับปรุงหลักสูตรครั้งนี้ได้ตัดทอนวิชาพระพุทธศาสนา ให้ลดน้อยลงไปทั้งคาบวิชา และเนื้อหา กรมวิชาการจึงขอความเห็นชอบจากกระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพิ่มวิชา “พระพุทธศาสนา” เป็นวิชาเลือกเสรีกลุ่มวิชา สังคมศึกษา กำหนดให้เรียน ๒ คาบ/สัปดาห์/ภาคเรียน ได้ ๑ หน่วยการเรียนรู้ รวม ๘๐ คาบ/ปีทั้งยัง กำหนดให้นักเรียนที่นับถือพระพุทธศาสนาทุกคนต้องเรียน

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพิ่มคาบเวลาเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเป็น ๒ คาบ/สัปดาห์/ภาคเรียน และปรับปรุงเนื้อหาพระพุทธศาสนาใหม่ให้สอดคล้องกับคาบเวลาที่เพิ่มขึ้น ยังคงกำหนดให้นักเรียนที่นับถือพระพุทธศาสนาทุกคนต้องเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ได้กำหนดจุดหมายของ

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน^{๒๕} พุทธศักราช ๒๕๔๔ มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย ได้กำหนดจุดหมายข้อที่ ๑ ให้ผู้เรียน เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็น หลักสูตรที่มีมาตรฐานความรู้เป็นเครื่องกำหนดคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน หลักสูตรได้ กำหนดให้มีมาตรฐานเกี่ยวกับศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ ๑๒ ปี หรือ มาตรฐานกลุ่มสาระการเรียนรู้ ในกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม กำหนดแนวทางการ จัดการเรียนรู้สาระที่ ๑ ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม ในส่วนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นั้น สถานศึกษาควรจัดให้ผู้เรียนที่นับถือศาสนาพุทธได้เรียนรู้ประมาณ ๒ ชั่วโมง/สัปดาห์ เพื่อเน้น ความเป็นคนดี มาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ใน สาระศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม คือ

สาระพระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน	พุทธศักราช ๒๕๔๔
มาตรฐานการเรียนรู้	กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม๓๓
สาระที่	๑ ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม
มาตรฐาน	ส ๑.๑ : เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำ หลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

^{๒๕} พระบัญชา กัลยา, “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๘๔-๘๖.

มัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ – ม.๓)

- ๑) รู้และเข้าใจประวัติ ความเป็นมา ความหมาย องค์ประกอบ ความสำคัญของศาสนา คัมภีร์ทางศาสนาที่ตนนับถือและวิเคราะห์พระจริยาวัตรของศาสดา-สาวกที่สำคัญของศาสนาต่าง ๆ
- ๒) สามารถนำหลักธรรมในศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข
- ๓) รู้และเข้าใจความหมาย ประโยชน์ และกระบวนการของการฝึกบริหารจิตเจริญปัญญาและใช้ในชีวิตประจำวัน

มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๔ – ม.๖)

- ๑) เข้าใจและวิเคราะห์เกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมา องค์ประกอบของศาสนาต่างๆ ในเรื่องศาสดา หลักธรรม สาวก ผู้สืบทอดศาสนา ศาสนสถานศาสนพิธี และเป้าหมายสูงสุดของชีวิต
- ๒) สามารถเลือกสรรหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือไปประยุกต์ใช้ในการกำหนดเป็นแนวทาง ในการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผลเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข
- ๓) วิเคราะห์กระบวนการฝึกบริหารจิต และเจริญปัญญา โดยให้รู้การคิดที่ถูกต้องวิธีเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และให้คำปรึกษาแนะนำผู้อื่นได้

มาตรฐาน **ส ๑.๒ : ยึดมั่นในศีลธรรม การกระทำ ความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธา**
ในพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

มัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ – ม.๓)

- ๑) เชื่อมมั่นในการทำความคิดตามหลักจริยธรรม โดยใช้ข้อมูลสารสนเทศมาสนับสนุนเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข
- ๒) ตระหนักถึงการกระทำความดีของบุคคลที่เป็นแบบอย่างทางศีลธรรม จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล ข่าวสาร ความเป็นเหตุเป็นผลของสถานการณ์ที่ต้องเผชิญและนำเสนอเป็นทางการประพฤติปฏิบัติของตนเอง กลุ่มเพื่อนชุมชน และสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข
- ๓) ตระหนักในคุณค่า และความสำคัญของการบริหารจิต และเจริญปัญญา และสามารถปฏิบัติได้

มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๔ – ม.๖)

- (๑) ตระหนักถึงผลของการกระทำความดี และความชั่วจากการศึกษา วิเคราะห์ ข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ ความเป็นเหตุเป็นผลของสถานการณ์ที่ต้องเผชิญเพื่อการตัดสินใจเลือก

แนวทางปฏิบัติตามหลักศีลธรรม จริยธรรม และกำหนดบทบาทเป้าหมายในการดำรงชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

(๒) เห็นความสำคัญของค่านิยม และจริยธรรมทางสังคมที่เป็นตัวกำหนดความเชื่อ และพฤติกรรมที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล เพื่อจัดความขัดแย้ง และนำไปสู่การอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

(๓) ศรัทธา และเห็นคุณค่าความสำคัญของการบริหารจัดการ และเจริญปัญญา และสามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน

มาตรฐาน ๓ ๑.๓ : ประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

มัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ – ม.๓)

(๑) รู้และปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม หลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือ โดยนำ มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน สังคมสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่ตนเกี่ยวข้อง และประเทศชาติเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

(๒) ใช้ภาษาในคำภีร์ที่ใช้ในศาสนาที่ตนนับถือ และร่วมศาสนพิธี พิธีกรรมวันสำคัญทางศาสนาด้วยความเต็มใจ และเห็นคุณค่า

(๓) มีทักษะในการบริหารจัดการ และเจริญปัญญา และนำมาใช้ในการคิดที่ถูกต้องเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ และแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน

มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๔ – ม.๖)

(๑) รู้และปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม หลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถืออย่างมีเหตุผล โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนสังคม และสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย สังคมโลก เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

(๒) ใช้ภาษาในคำภีร์ที่ใช้ในศาสนาที่ตนนับถือ และร่วมศาสนาพิธี พิธีกรรมวันสำคัญทางศาสนา และสนับสนุนเผยแพร่แนวปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา

(๓) มีทักษะในการบริหารจัดการ และเจริญปัญญา นำมาใช้ในการคิดที่ถูกต้องเพื่อพัฒนาการเรียนรู้คุณภาพชีวิต และสังคมมาตรฐานทั้งสามข้อนี้เทียบได้กับหลักการศึกษาในพระพุทธศาสนาไตรสิกขา ได้แก่ อริสัจสี่สิกขา อริจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

มาตรฐาน ส ๑.๓ เน้นเรื่องการประพฤติปฏิบัติซึ่งเป็นเรื่องของพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้ปรากฏแก่คนอื่น มาตรฐานนี้เทียบได้กับอธิศีลสิกขา ซึ่งเป็นการฝึกอบรมในเรื่องศีล คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย

มาตรฐาน ส ๑.๒ เน้นเรื่องการพัฒนาคุณธรรมที่ดีเช่น สมาธิ ศรัทธา มาตรฐานนี้เทียบได้กับอธิจิตตสิกขา ซึ่งเป็นการฝึกอบรมในเรื่องจิต คือ คุณสมบัติที่ดีภายในจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสมาธิ

มาตรฐาน ส ๑.๑ เน้นเรื่องการพัฒนาความรู้ซึ่งรวมทั้งความรู้ความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและความเห็นที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า โลภยัสัมมาทิฐิ มาตรฐานนี้เทียบได้กับอธิปัญญาสิกขาซึ่งเป็นการฝึกอบรมในเรื่องปัญญา เมื่อเทียบเคียงกันอย่างนี้แล้ว เราอาจกล่าวได้ว่าการจัดการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่จะให้ได้มาตรฐานทั้งสามข้อต้องเป็นการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาที่ดีต้องสอนตามหลักไตรสิกขาคด้วยวิธีการสอน ที่มี ๔ ประการ^{๒๖} ได้แก่

- ๑) สันทัสสนา (แจ่มแจ้ง) คือสอนให้เข้าใจแจ่มแจ้งเหมือนเห็นด้วยตาตนเอง ซึ่งจะทำได้มาตรฐาน ส ๑.๑ ดังกล่าวข้างต้น
- ๒) สมาทปนา (จงใจ) คือสอนให้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยึดมั่นในหลักศีลธรรม และค่านิยมที่ดีงาม และเชื่อในหลักกรรม ซึ่งจะทำได้มาตรฐาน ส ๑.๒
- ๓) สมุตเตชนา (แก้ตัวกล้า) คือสอนให้มีความพยายาม ในการปฏิบัติตามหลักธรรม และศาสนาพิธี โดยเฉพาะมีการนำการบริหารจิตและเจริญปัญญาไปใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะทำได้มาตรฐาน ส ๑.๓
- ๔) สัมปหังสนา (ร่ำเรียง) คือสอนสนุกด้วยสื่อและกิจกรรมทำให้เด็กรักที่จะเรียนวิชาพระพุทธศาสนาต่อไป ซึ่งจะทำให้เกิดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาต่อเนื่องตลอดชีวิตตามหลักการจัดการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๔ มาตรา ๘

๒.๔ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้สาระวิชาพระพุทธศาสนา

หลักการสถานศึกษามีหน้าที่ประเมินผลการเรียน โดยความเห็นชอบของกลุ่มโรงเรียนในเกณฑ์ และแนวทางดำเนินการเกี่ยวกับการประเมินผลการเรียน การประเมินผลการเรียนเป็นรายวิชา โดยคิดเป็นหน่วยการเรียน การคิดจำนวนหน่วยการเรียน ให้ถือปฏิบัติตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ประเมินผลการเรียนให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ของแต่ละรายวิชา ทั้งนี้เพื่อ

^{๒๖} ที.สี.(บาลี) ๘/๑๕๘/๑๖๑.

ปรับปรุงการเรียนรู้เพื่อตัดสินผลการเรียนรายละเอียดอื่นๆในเรื่องวิธีประเมินผลการเรียน การตัดสินผลการเรียน การโอนผลการเรียน และการอนุมัติการจบหลักสูตรให้เป็นไปตามคู่มือ การประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช ^{๒๗} ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

วิธีการประเมินผลการเรียนของโรงเรียนมัธยมศึกษา มีแนวทางต่อไปนี้^{๒๘}

๑. การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน

(๑) ครูผู้สอนทำการประเมินผู้เรียนก่อนการเรียนแต่ละรายวิชาเพื่อทราบพื้นฐานความรู้ในรายวิชานั้นๆเพื่อหาทางช่วยเหลือนักเรียนที่ยังมีพื้นฐานความรู้ในรายวิชานั้นไม่ดีพอ โดยการสอนซ่อมเสริมนักเรียนที่มีพื้นฐานความรู้ดีแล้ว

(๒) ครูผู้สอนต้องแจ้งจุดประสงค์การเรียนรู้รายวิชา ซึ่งจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมให้นักเรียนทราบพร้อมแจ้งเกณฑ์ค่าในการผ่านการเรียนการสอนในรายวิชานั้นๆ ด้วยการประเมินผลต้องประเมินผลให้สอดคล้องหรือประเมินผลตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้โดยการสังเกต การตอบคำถาม การทำแบบฝึกหัด การแสดงออกเวลาปฏิบัติ หรือพฤติกรรมอื่นๆ

(๓) ครูผู้สอนต้องทำแผนการประเมินระหว่างเรียนไว้อย่างชัดเจน เช่น กำหนดเนื้อหา ระยะเวลา และอื่นๆ

(๔) ครูผู้สอนจะต้องเตรียมเครื่องมือการประเมินผลไว้ให้พร้อม เช่น ข้อสอบแบบสอบถามเพื่อกรอกรายการ

(๕) การดำเนินการดังกล่าว ได้ทำร่วมกันหลายคนโดยเฉพาะผู้สอนรายวิชาเดียวกัน ถ้ามีหลายคนจะต้องทำเหมือนกัน เพื่อให้มาตรฐานการเรียนการสอนทัดเทียมกับกลุ่มโรงเรียน ควรจะจัดให้มีการดำเนินการต่างๆเหมือนกันสำหรับโรงเรียนในกลุ่ม เมื่อทำการประเมินผลทราบผลแล้วหาทางช่วยเหลือและปรับปรุงหลักการสอนของตน

๒. การประเมินผลเพื่อตัดสินการเรียน มีวิธีปฏิบัติดังนี้

(๑) ครูผู้สอนแจ้งจุดประสงค์การเรียนรู้แก่ผู้เรียน และเกณฑ์การผ่านรายวิชา (เป็นขั้นตอนที่ครูผู้สอนต้องปฏิบัติในการเรียนการสอน)

^{๒๗} พระประยูร อุดมอด (กิตติคุณ), “วิเคราะห์หลักสูตรที่ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน และกิจกรรมเสริมเพื่อกายภาพในโรงเรียนวิถีพุทธ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕-๑๗.

^{๒๘} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, การจัดการโรงเรียนมัธยมศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๓๖๖ – ๓๖๘.

(๒) กำหนดสัดส่วนของงานระหว่างภาค และการสอนปลายภาคเรียนการกำหนดสัดส่วนต่อพิจารณาให้เหมาะสมตามลักษณะของรายวิชา เช่น ลักษณะของวิชาที่เป็นทฤษฎีล้วน หรือวิชาที่มีภาคทฤษฎีและฝึกปฏิบัติ หรือวิชาที่ภาคทฤษฎีน้อย และฝึกปฏิบัติมาก การกำหนดสัดส่วนนี้จะใช้ได้ก็ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกลุ่มโรงเรียน โดยปกติสัดส่วนงานระหว่างภาค และการสอนปลายภาคเรียนกำหนด ดังนี้

-วิชาที่เป็นทฤษฎีล้วน ๕ : ๕

-วิชาที่เป็นทฤษฎีและปฏิบัติ ๕:๕ หรือ ๖:๓ หรือ ๘:๒

คะแนนส่วนหนึ่งๆ อาจจะแบ่งย่อยออกเป็นสัดส่วนอีกก็ได้ เช่น วิชาตัดเย็บเสื้อผ้า ๓๐ คะแนน อาจแบ่งเป็น

-การปฏิบัติบรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ ๓๐

-ผลสำเร็จตามจุดประสงค์ ๑๕

-สอบระหว่างภาค ๒๕

(๓) ผู้สอนจัดทำแผนการประเมินผลไว้ควบคู่กับการจัดทำแผนการสอน และการดำเนินการวัดผลไว้โดยการจัดสอบ การให้ทำกิจกรรม และอื่นๆ ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการวัดผลและการประเมินผลในด้านประโยชน์ และมีขั้นตอนในการดำเนินการไว้^{๒๕} ดังนี้

-เพื่อปรับปรุงการสอนของครู ทำให้ครูทราบว่าผลการสอนของตนเองเก่งอ่อนอย่างไร จะได้ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

-เพื่อปรับปรุงการเรียนของนักเรียน นักเรียนจะได้ทราบว่าตนเองเก่งอ่อนอย่างไร และครูจะทราบว่าเด็กคนไหนเก่ง อ่อนแค่ไหน จะได้ปรับปรุงแก้ไขเป็นรายๆ ไป

-เพื่อปรับปรุงระบบการบริหารในโรงเรียน ทำให้ทราบสภาพที่แท้จริงของหลักสูตร โครงการสอน และบันทึกการสอนที่นำมาสู่ภาคปฏิบัติประสบปัญหาอย่างไรตรงที่ใดที่ควรจะมีการแก้ไข หรือพัฒนาต่อไป

-เพื่อเป็นข้อมูลทางการศึกษาทั่วไป เช่น เพื่อแสดงผลการเรียนรู้จบเป็นหลักฐานให้ผู้ปกครองทราบ การวัดผลและประเมินผลเป็นกระบวนการต่อเนื่องของผลการเรียนการสอนการวัดผล และประเมินผลจึงสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

(ก) การประเมินผลการเรียน เพื่อช่วยให้ครูได้ทราบความสามารถของแต่ละคนเพื่อนำข้อมูลในการพิจารณาตัดสินว่าจะมีความสามารถเพียงพอในการศึกษาต่อหรือไม่ หากไม่ดีพออาจทำการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นได้

^{๒๕} กิตติมา ปรีดีติลล, การบริหารและนิเทศการศึกษาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : อักษรนิพนธ์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๒ – ๗๕.

(ข) การประเมินผลระหว่างการเรียนเมื่อมีการสอนไประยะหนึ่งควรจะได้รับการประเมินผลนักเรียนตามจุดประสงค์ของรายวิชาเหล่านั้น เพื่อจะได้ทราบว่ามีความพอใจหรือไม่ควรจะได้นำไปข้างหน้าได้หรือยัง

(ค) การประเมินผลหลังการเรียนเมื่อมีการเรียนเป็นการประเมินผลรอบครอบครอบคลุมจุดประสงค์ต่างๆ หลายจุดประสงค์ เป็นการประเมินเพื่อตัดสินความสามารถเพื่อว่าตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ นักเรียนมีความสามารถตามจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมต่างๆ มากน้อยเพียงใด^{๑๐}

คณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมได้ให้คำอธิบายและจัดกรอบการวัดและประเมินผลการเรียนรู้สาระพระพุทธศาสนาตามสภาพจริง^{๑๑} (Authentic Assessment) เพื่อให้สอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง โดยยึดหลักธรรมชาติของวิชาและชีวิตของผู้เรียนเป็นตัวตั้ง ในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาจะเน้นการวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา คือ นอกจากวัดองค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ แล้วยังอาจใช้กระบวนการตามระบบศีล-สมาธิ-ปัญญา เพื่อครอบคลุมและดูด้านที่ฝึกปฏิบัติ คือ ศีล พฤติกรรมที่ดั่งามทั้ง กาย วาจา และอินทรีย์ทั้ง ๖ เกยชิน แคล่วคล่อง อยู่ตัวเป็นวินัย เข้าสู่ชีวิต โดยการสังเกต การบันทึก สังเกต จิตใจมีคุณธรรม มีประสิทธิภาพ และมีความสุข โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจสอบตนเอง ปัญญา ความรู้ คิด เข้าใจ การมองเห็นความจริง เท่าทัน ทั้งระบบความสัมพันธ์เป็นเหตุผลที่เชื่อมโยงประยุกต์เข้าสู่วิถีชีวิตใหม่ โดยกาสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจสอบตนเอง หรือถ้าจะให้ชัดเจนขึ้น ควรประเมินตามสภาพจริงเพื่อดูการวิวัฒนาวิวัฒนาการทางธรรมจริยา ตามหลักอริยวัฑฒิ ๕ ดังนี้

(๑) ศรัทธา วัดว่ามีความเชื่อที่ไม่มั่งมาย มีเหตุผลประกอบด้วยปัญญา ชงไม่เบียดเบียนชีวิตและสังคม โดยการสังเกต การสะท้อนความคิด การตรวจสอบตนเอง

(๒) ศีล วัดว่ามีความประพฤติและวิถีชีวิต ไม่เบียดเบียน แต่เกื้อกูล มีวินัย เอื้อต่อวัฒนธรรม โดยการสังเกต การตรวจสอบตนเอง การบันทึกพฤติกรรม

(๓) สุตตะ วัดว่ามีความรู้เกี่ยวกับข่าวสาร ข้อมูล ทนต่อเหตุการณ์ สถานการณ์ และมีความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต กิจการของตน โดยการสอบถาม การสังเกต การสัมภาษณ์

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๗๓-๗๕.

^{๑๑} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดการเรียนรู้อพระพุทธศาสนา : กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ , (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานคร , ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

(๔) จาคะ วัดว่ามีจิตใจกว้างขวาง ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว รู้จักเสียสละ บำเพ็ญประโยชน์โดยการสังเกตการสัมภาษณ์และการบันทึก

(๕) ปัญญา วัดว่าคิด เข้าใจ ทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา รู้จักแยกแยะชั่วดี คุณและ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หยั่งถึงเหตุปัจจัย และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลายโดยการสอบถามการสัมภาษณ์การตรวจสอบตนเอง

๓. หลักการสำคัญของการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

(๑) เป็นการประเมินในสถานการณ์ที่ปฏิบัติจริง หรือเกี่ยวข้องในชีวิตจริง ผสมผสานไปกับการเรียนการสอน โดยสอดคล้องกับเป้าหมาย / ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

(๒) เป็นการประเมินที่ครอบคลุมการแสดงออก การกระทำ กิจกรรม และกระบวนการทำงาน ผลงาน / ผลการกระทำ รวมถึงแฟ้มสะสมผลงานของผู้เรียน

(๓) เน้นประเมินความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การค้นคิด การใช้เหตุผล กระบวนการคิดแก้ปัญหา ประยุกต์ใช้และการปรับปรุง

(๔) เน้นการประเมินพัฒนาการ ค้นหาสิ่งที่ดีงามของผู้เรียน เป็นการประเมินเชิงบวก ไม่ใช่การประเมินเพื่อจับผิดหรือค้นหาข้อบกพร่อง และมีการนำข้อมูลจากการประเมินไปใช้เพื่อปรับปรุงและพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนด้วย

(๕) เป็นการประเมินที่ต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย และเหมาะสม

(๖) เป็นการประเมินเชิงคุณภาพ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนด โดยจำแนกองค์ประกอบของสิ่งที่ประเมิน และอธิบายถึงระดับคุณภาพของผลงาน / การปฏิบัติ

(๗) เป็นการประเมินผู้ที่เกี่ยวข้องหลายด้านมีส่วนร่วมในการประเมิน และผู้ปกครอง^{๓๒}

๔. ขั้นตอนการดำเนินงานการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

(๑) กำหนดผู้ประเมิน ได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียน เพื่อนนักเรียน และผู้ปกครอง

(๒) กำหนดเป้าหมาย / วัตถุประสงค์ในการประเมิน

(๓) กำหนดขอบเขต องค์ประกอบของสิ่งที่ประเมิน พร้อมทั้งระบุเกณฑ์การประเมิน

(๔) เลือกวิธีการ และสิ่งที่ประเมินให้เหมาะสมสอดคล้องกับกิจกรรมและงาน

^{๓๒} พระนิพนธ์ เทวธมฺโม (แก้วแหวน), “การประเมินผลการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

(๕) กำหนดเวลา และสถานการณ์ที่ที่จะประเมิน

(๖) รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และสรุปผลการประเมิน และนำผลการประเมินไปใช้พัฒนาผู้เรียนและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

๕. วิธีวัดเครื่องมือที่ใช้ในการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

การวัดและการประเมินผลตามสภาพจริงในการเรียนการสอนตามหลักสูตร

พระพุทธศาสนานี้ ผสมผสานไปกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ให้แก่ผู้เรียนในสถานการณ์ที่ผู้เรียนปฏิบัติจริงโดยเน้นให้ครอบคลุมพฤติกรรมแสดงออก กระบวนการ ผลผลิต และเพิ่มผลงานดั่งนั้น วิธีการ และเครื่องมือที่ใช้มีหลากหลาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) การสังเกต มีทั้งการสังเกตอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สามารถทำได้ตลอดเวลาทั้งในระหว่างการเรียนการสอนหรือทำกิจกรรมอื่นๆ นอกห้องเรียนจากการสังเกต ผู้สอนสามารถเห็นพฤติกรรม ของผู้เรียนเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มได้ พฤติกรรมที่สังเกต ได้แก่ การแสดงอารมณ์ ออก สีหน้า กิริยาท่าทาง การพูดคุยโต้ตอบ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน พฤติกรรมการทำงานในกลุ่ม ความอดทน วิธีการแก้ปัญหา ความคล่องแคล่วในการใช้อุปกรณ์เครื่องมือต่าง ๆ เครื่องมือที่ใช้ในการสังเกต ได้แก่ แบบตรวจสอบรายการ (Check list) แบบประเมินค่า (Rating scales) แบบบันทึกพฤติกรรม เป็นต้น

(๒) การสัมภาษณ์ มีทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นการสนทนาซักถาม หรือพูดคุย เพื่อค้นหาข้อมูลที่ไม่อาจพบเห็นอย่างชัดเจน ในสิ่งที่นักเรียนประพฤติปฏิบัติตนในการทำโครงการ โครงงาน การทำงานกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลอาจเป็นตัวนักเรียนเอง เพื่อนร่วมงาน หรือผู้ปกครองก็ได้

(๓) การประเมินระดับคุณภาพ (Rubric Assessment) เป็นการประเมินโดยการวิเคราะห์ องค์ประกอบและประเด็นที่จะประเมิน พร้อมทั้งอธิบายลักษณะของคุณภาพงานหรือการกระทำ เป็นระดับคุณหรือปริมาณ เพื่อเป็นแนวทางและข้อมูลให้ผู้เกี่ยวข้อง ได้ทราบว่าผู้เรียนอะไรทำอะไรได้มากน้อยเพียงใด มีคุณภาพผลงานเป็นอย่างไร โดยมีการกำหนดการให้คะแนน เป็น ๒ ระบบ

ก. การให้คะแนนภาพรวม (Holistic Score) เป็นการให้คะแนนผลงาน ชิ้นงาน โดยดูภาพรวมว่า มีความเข้าใจความคิดรวบยอด การสื่อความหมาย กระบวนการใช้ และผลงานอย่างไร โดเขียนอธิบายคุณภาพของงานหรือความสำเร็จของงานตามระดับคุณภาพที่กำหนด

ข. การให้คะแนนแบบแยกองค์ประกอบ (Analytical Score) เพื่อให้มองคุณภาพของงานหรือความสามารถของผู้เรียนได้อย่างชัดเจน จึงได้มีการแยกองค์ประกอบของการให้

คะแนนและอธิบายคุณภาพของงานในแต่ละองค์ประกอบเป็นระดับ โดยทั่วไปแล้วจะมีการแยกองค์ประกอบของงานเป็น ๔ ด้าน คือ สามารถเข้าใจในการสื่อสาร กระบวนการ และผลงาน

ตัวอย่างเครื่องมือประเมินการสังเกตแบบตรวจสอบรายการ (Check list) การประเมินแฟ้มสะสมผลงาน (Portfolio Assessment)

ในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการจัดการเรียนการสอนในสภาพจริง (Authentic Learning) และบูรณาการความรู้ในวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน ผลงานต่างๆ ในระหว่างการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะจัดเก็บไว้ในแฟ้ม หรือกล่อง หรือวัสดุอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับชิ้นงาน เรียกว่าแฟ้มสะสมงาน เป็นการสะสมงานอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อแสดงความรู้ ความสามารถ ความก้าวหน้า และผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนในการเรียนรู้ ดังนั้น ขั้นตอนสำคัญของการจัดทำแฟ้มสะสมผลงาน ดังนี้

(๑) การสะสมงาน (Collect) เป็นระยะที่รวบรวมงานของผู้เรียน

(๒) มีการคัดเลือกงาน (Select) เป็นระยะที่ผู้เรียนเลือกงาน /ชิ้นงานที่ดีที่สุดซึ่งอาจมีหลายชิ้นที่เพียงที่จะแสดงความก้าวหน้า แสดงศักยภาพ และตอบสนองเป้าหมายหรือจุดประสงค์การเรียนรู้ แล้วจัดระบบแฟ้มให้สมบูรณ์

(๓) การสะท้อนความรู้สึkstต่องาน (Reflect) เป็นระยะการประเมินซึ่งอาจผสมผสานอยู่ในผลงาน ประกอบด้วยการประเมินตนเองของผู้เรียน การประเมินของผู้สอน ความคิดเห็นของผู้เรียนต่อชิ้นงาน/ ผลงาน และต่อแฟ้มสะสมผลงานของตน

(๔) การประเมิน (Assess) เป็นการประเมินความสำเร็จ ของผู้เรียนจากผลงานที่แสดงความก้าวหน้า และผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ในวิชาต่าง ๆ ซึ่งจะต้องครอบคลุมทั้งการประเมินตนเอง ของผู้เรียน การประเมินของผู้สอน เพื่อน และผู้ปกครอง ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการประเมิน ผู้สอนจะต้องเขียนอธิบายระดับคุณภาพของชิ้นงานเพื่อให้ได้มาตรฐานและแนวทางให้ผู้เรียนจัดทำแฟ้มสะสมผลงานที่แสดงความรู้ความสามารถและศักยภาพของตนเองอย่างชัดเจนให้ผู้สอนสามารถทราบความสามารถที่แท้จริงและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนได้^{๓๓}

๒.๕ บทบาทของครูในการจัดการเรียนรู้สาระพระพุทธศาสนา

การจัดกระบวนการเรียนรู้ ในสถานการณ์ทั่วไปมักจะประกอบด้วยบุคคลที่เกี่ยวข้อง ๒ กลุ่ม คือ ผู้สอนและผู้เรียน สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ ผู้สอนจะต้องทำการศึกษาหลักสูตรวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น กำหนดผลการเรียนรู้ เนื้อหาสาระที่จะนำไปสอนเพื่อให้เกิดความเข้าใจ

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

อย่างชัดเจน และนำไปกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ หรือวิธีการเรียนรู้ และลักษณะรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียน บทบาทที่สำคัญของครูจึงต้องนำจิตวิทยาการเรียนการสอนที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ที่เกิดผลมากที่สุด สำหรับการจัดออกแบบกิจกรรมที่จะใช้ในการจัดการเรียนรู้นั้น ครูผู้สอนจึงควรคำนึงถึงองค์ประกอบทางด้านจิตวิทยาที่มีอิทธิพลต่อผู้เรียน^{๓๔} ดังตัวอย่างเช่น

๑) ครูควรมีการสำรวจประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนว่า ผู้เรียนแต่ละคนจะต้องใช้เวลาในการเรียนรู้นานน้อยแค่ไหน อย่างไร ต้องให้โอกาสกับผู้เรียนได้ใช้กระบวนการสืบเสาะแสวงหาความรู้ที่ค้นพบด้วยตนเองมากน้อยเพียงใด การค้นพบความรู้ด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่มีคุณค่าอันจะทำให้ผู้เรียนนั้นเรียนอย่างมีความหมายต่อตัวผู้เรียนเองเป็นอย่างมาก

๒) ครูควรใช้การบูรณาการ ซึ่งเป็นการนำกระบวนการที่ต่อเนื่องจากขั้นตอนการสำรวจประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียน อันรวมไปถึงสถานการณ์ เงื่อนไขการเรียนรู้สิ่งแวดล้อม จะทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง เป็นการบูรณาการความรู้ใหม่เข้ากับความรู้เดิมและพร้อมที่จะนำความรู้ไปประยุกต์ใช้สร้างสรรค์ และแก้ไขปัญหาคต่อไป

๓) ครูจะต้องมีวิธีการถ่ายโยงความรู้ เป็นขั้นที่ผู้เรียนสามารถแสดงพฤติกรรมทั้งด้านความรู้ ความคิด ทักษะ เจตคติ และค่านิยม เพื่อการประยุกต์ใช้ในการแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง โดยพิจารณาจากผลการเรียนรู้ที่กำหนดไว้นั้น ผู้เรียนควรมีโอกาสได้ฝึกปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดพฤติกรรมตามที่ระบุหรือคาดหวังไว้ ส่วนประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดนั้น ควรเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เรียนมีความพึงพอใจที่จะได้ฝึกปฏิบัติ และมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับผลการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ อย่างไร ประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดต้องอยู่ในขอบข่ายความสามารถของผู้เรียนประสบการณ์การเรียนรู้ควรมีรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งอาจจะนำไปสู่การบรรลุผลการเรียนรู้เพียงข้อเดียวก็ได้ ในขณะที่เดียวกันประสบการณ์การเรียนรู้เพียงอย่างเดียว อาจจะนำไปสู่การบรรลุผลการเรียนรู้หลายอย่างก็ได้ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ควรเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสดงออกโดยไม่มีความรู้สึกล่าช้า กำลังถูกบังคับให้ทำ เพราะถ้ามีการบังคับจะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้น้อย

๔) ครูควรจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของผู้เรียนแต่ละคน โดยมีความเชื่อว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้สูงสุดตามศักยภาพ

^{๓๔} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, หน้า ๒๑๘ – ๒๒๐.

๕) ครูต้องคอยเป็นผู้เอื้ออำนวยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนผ่านกระบวนการเรียนรู้ และผู้เรียนควรจะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากความไม่รู้ เป็นรู้และรู้จริงจากทำไม่ได้ ทำไม่เป็นเปลี่ยนมาเป็นการทำได้ ทำเป็น จากไม่ชอบ เปลี่ยนมาเป็นชอบ

๖) ครูต้องยึดหลักการที่ว่า การจัดการเรียนรู้ที่ดีจะต้องมีกิจกรรมที่สามารถพัฒนาศักยภาพทุกด้านคือ ร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ครูต้องมองผู้เรียนว่ามีภูมิรู้ และภูมิธรรมอยู่ในระดับหนึ่ง ครูจะให้หลักการของศาสตร์ที่จะสอนเท่าที่จำเป็น ให้เพียงวิธีการเรียนรู้แต่ต้องพยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้จากการปฏิบัติของตนเองให้มากที่สุด หรือที่เรียกว่าเรียนจากสมาธิ และพิจารณาตน (Self Learning) คือเรียนไปประเมินผลการปฏิบัติของตน ปรับปรุงให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ รู้รอบ รู้ลึก และรู้แจ้งในที่สุด

๗) ครูต้องทบทวนบทบาทของตนเองใหม่ว่าตนคือ ผู้ที่ให้อรรถประโยชน์ของกัลยาณมิตร ๗ ประการ คือ วางตนในฐานะผู้ที่ศิษย์ไว้วางใจ วางตนให้น่าเคารพ วางตนในฐานะผู้ทรงคุณความรู้ วางตนในฐานะเป็นที่ปรึกษาที่ดี วางตนในฐานะผู้ฟังที่ดี ฟังทั้งคำพูด และความรู้สึกของศิษย์ วางตนในฐานะผู้ทรงปัญญา สามารถอธิบายอย่างลึกซึ้งให้ศิษย์กระจ่างได้ วางตนเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นแบบในการประพฤติปฏิบัติ

๘) ครูจะต้องรู้จักเด็กเป็นรายกลุ่ม รายบุคคล และมองว่าผู้เรียนทุกคนมีโอกาที่จะเป็นอัจฉริยะได้อย่างน้อย ๘ ด้าน คือด้านเหตุผล ภาษา ศิลปะ กายสัมผัส คนตรี มนุษย์สัมพันธ์การเข้าใจตนเองหรือเข้าใจชีวิต เข้าใจธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกว่าอัจฉริยภาพในเชิงพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ของโฮเวิร์ดการ์ดเนอร์

๙) ครูต้องพร้อมให้ความรัก และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แก่ลูกศิษย์ ครูจึงต้องเปลี่ยนหน้าที่จากผู้สอนเป็นผู้ออกแบบการเรียนรู้ ให้เอื้อต่อการพัฒนาไปสู่อัจฉริยภาพทั้ง ๘ ด้านของเด็กแต่ละคน

๑๐) การจัดการเรียนการสอนหรือการจัดการเรียนรู้ ครูจะต้องเน้นและให้ความสำคัญกับผู้เรียนควบคู่ไปกับธรรมชาติของวิชา ครูจะต้องรู้ใจนักเรียนให้นักเรียนรู้ทั้งหลักการ วิธีการเรียนรู้ และคุณธรรมที่จะเกิดตามธรรมชาติของวิชา

๑๑) ครูควรจัดประสบการณ์ และกิจกรรมที่ใช้คุณธรรมนำความรู้ บูรณาการคุณธรรมในการจัดประสบการณ์ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ และทุกขั้นตอนในการจัดการเรียนรู้ โดยถือว่าครูทุกคนมีหน้าที่พัฒนาผู้เรียนให้ประพฤติตนยึดหลักคุณธรรม และพัฒนาคนให้มีค่านิยมอันพึงประสงค์ เป็นต้น

สรุปว่า ครูมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้ออกแบบการจัดการการเรียนรู้ เพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเป็นผู้แสวงหาความรู้และพัฒนาตนเอง ในบรรยากาศและสถานการณ์ที่ครูจัดให้ผู้เรียนได้คิดเอง ปฏิบัติเอง และนำไปสู่การสร้างความรู้ด้วยตนเองอย่างพึงพอใจ การรู้จักผู้เรียนเป็นรายบุคคล หรือรายกลุ่ม จะช่วยให้ครูมีข้อมูลที่สำคัญในการออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม สอดคล้องความต้องการ ความถนัด ความสนใจและวิธีการหรือลีลาการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน และบทบาทสำคัญยิ่งคือ ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในทุกด้าน

๒.๖ บทบาทของผู้เรียนในการเรียนรู้สาระพระพุทธศาสนา

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุดหรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นการจัดการเรียนรู้ที่เอาชีวิตจริง และเงื่อนไขการรับรู้ของผู้เรียนเป็นตัวตั้ง ผู้เรียนมีอิสรภาพได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาเต็มศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ทั้งจิตใจ ร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ผู้เรียนได้รับการพัฒนาแบบองค์รวม ได้รับการฝึกให้มีศักยภาพในการสร้างรูปแบบการคิดผู้เรียนเป็นผู้กระทำกิจกรรมการเรียนรู้ได้ถูกต้องแม่นยำ ตามธรรมชาติของวิชาด้วยความรู้สึกที่ดื่มด่ำอันเป็น การสร้างบุคลิกภาพที่ดี คิดอย่างมีระบบและวิจารณ์ญาณ อยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุขเรียนรู้ตลอดชีวิต และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ โดยบทบาทที่สำคัญของผู้เรียน ^{๓๕} ได้แก่

- ๑) ตระหนักถึงความสำคัญในบทบาทของตนเอง ที่จะเป็นผู้ครองกิจกรรมและร่วมประเมินผลการเรียนตลอดเวลา และถ้าเป็นคนร่วมออกแบบการเรียนรู้ด้วยก็ยิ่งสมบูรณ์แบบมากขึ้น
- ๒) มีส่วนร่วมในการจัดและคิดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ลงมือทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองจากการมีปฏิสัมพันธ์ แลกเปลี่ยนวิเคราะห์ประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น
- ๓) ต้องรู้หลักความจริง หลักการ เหตุผล กฎเกณฑ์ กฎธรรมะ และหลักการที่จะทำให้เกิดผล
- ๔) รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้จักประโยชน์ที่ตนต้องการ รู้ผลที่เกิดจากเหตุ รู้ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ
- ๕) รู้ว่าตนเองนั้นมีฐานะ ภาวะ เพศ ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม ขณะนี้เป็นอย่างไร และประพฤติให้เหมาะสมต่อสถานการณ์สิ่งแวดล้อม รู้จักปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น
- ๖) รู้ความพอดีด้านต่าง ๆ เช่น การใช้ทรัพย์ การบริโภคอาหาร และการกระทำ

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

- ๗) รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ประกอบกิจกรรมในหน้าที่
การงาน เช่น การตรงต่อเวลา และเหมาะสมกับเวลา
- ๘) รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลว่า เขามีความสามารถและคุณธรรมอย่างไร ใครยิ่ง
หย่อนกว่ากัน การปฏิบัติต่อบุคคลนั้นว่า ควรคบหรือไม่ จะดำเนิน ขกย่อง แนะนำสั่งสอนอย่างไร
- ๙) มีศรัทธา มีหิริ ความละอายต่อบาป มีโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป มีความเพียร
มีสติ มีจิตใจมั่นคง และมีปัญญา
- ๑๐) รู้ว่าจะปรึกษาสิ่งใดกับใคร ต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเอง และผู้อื่น
- ๑๑) ไม่คิด ไม่พูด และไม่ทำสิ่งใดที่เป็นการเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น
- ๑๒) มีความเห็นชอบว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- ๑๓) ให้ทานด้วยความบริสุทธิ์ใจคือ เอื้อเฟื้อตามกำลังความสามารถ โดยไม่หวัง
ผลตอบแทน

สรุป

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุดในสาระพระพุทธศาสนาไม่ใช่วิธีการเรียนรู้
โดยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง แต่เป็นกระบวนการทัศน์ในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเอื้อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
จากการปฏิบัติของตนเอง โดยใช้ทักษะการจัดการที่มีประสิทธิภาพทั้งของครู และผู้เรียนในการ
เรียนการสอน โดยหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ และแก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๕๑
นั้น เป็นแนวทางสำหรับผู้เรียนพัฒนาทักษะ การปฏิบัติ วิธีดำเนินการใช้ชีวิตอย่างคนมีคุณธรรม
จริยธรรมเพื่อพัฒนาตนเองทั้งทางกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญาให้เป็นคนดีหรือพลเมืองที่มี
ประสิทธิภาพของชาติในอนาคตต่อไป และไม่ก่อปัญหาทางสังคมทั้งแก่สถานศึกษา ชุมชนและคน
อื่น นอกจากนั้น ยังเป็นผู้รู้จักบำเพ็ญคุณประโยชน์อันดีงามต่อตนและคนอื่นอย่างน่าสรรเสริญ